

Туры, лісы – і кіты?

Пра адзін тып зусім кароткіх тутэйшых прозвішчаў, якія часам звязваюць з фаунай, але найчасцей зусім абмінаюць увагай.

Масіў тутэйшых старадаўніх імёнаў толькі нядаўна ўзяўся выходзіць з нябыту на святло. Хто дазнаўся, той ужо *не змаўчыць*, пачуўшы, што старабалцкія імёны гэта хіба толькі такія пазнавальныя, як Вітаўт ці Міндаўг. Старабалцкага тыпу імёны, складзеныя з дзвюх асноў, будуць памалу адваёўваць сваё, і для тутэйшай прасторы гэта зрух эпахальны.

Разрослыя і кампактныя

Але дзеля паўнейшага разумення маем ведаць яшчэ пра дзве скіраваныя ў процілеглыя бакі тэндэнцыі ў складзе масіва калісных тутэйшых імёнаў. Адна – да яшчэ большага разрасання: імёны былі і трохасноўныя.

- Найбольш вядомае тут бадай імя раннелітоўскага князя **Свідрыгайлы**. Падобнай будовы мядзельскае прозвішча Сандрыгайла (яго асновы ў старым лідскім Сангайла, у віленскім Дрыгайла).
- Або – імя яшчэ ранейшага князя **Жывінбуда**. Яго асновы па дзве злучаныя ў старым слоніmsкім Жывіновіч, у горадзенскім Жыбуда, у сучасным літоўскім *Budvinas*.
- Таксама, пад Пінскам яшчэ ў XVI ст. фіксавалася ўрочышча **Неамеры**, дык тут пачатак як і ў прускім трохасноўным імені *Ne-a-sude*.

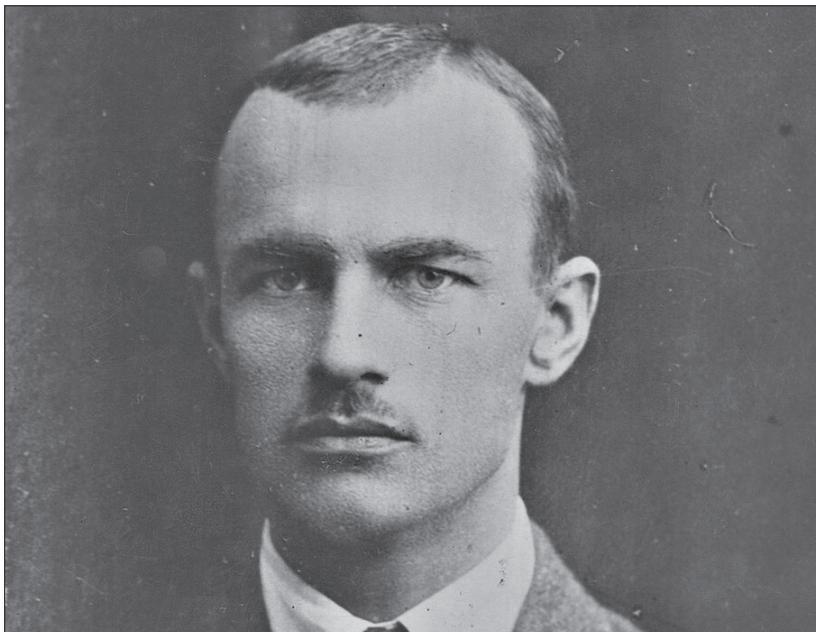
А другая тэндэнцыя – яна, наадварот, да зусім кароткіх імёнаў. Яны ўтвараліся з асобных асноваў, якія былі ў двухасноўных імёнах. Такіх нямала ў Перапісе войска ВКЛ 1528 года.

- **Бак** Мацеевіч – з Ваверкі.
- **Віт** Нацкавіч – са Шчучына.
- **Рым** Буткавіч – з-пад літоўскага Вілкаміру.

Адпаведныя асновы ў сучасных літоўскіх прозвішчах *Nirbakas, Budvitas, Rimgaila*.

Ракі і Кіты, Туры і Лісы

Вядома, такіх кароткіх (як, зрэшты, і даўжэйшых) імёнаў на сёння ў нас ужо даўно, мо з паўтысячагоддзя, не надаюць. Але зрэдзьчасу на святло, да шырэйшай увагі людзей прабіваюцца падобнай будовы прозвішчы, якія для нас цяперашніх выглядаюць або загадкавымі, або зманліва вытлумачальнымі.

У пачатку XX стагоддзя з такіх хіба Сымон **Рак**-Міхайлоўскі, дзеяч БНР і аўтар музыкі да Багдановічавай “Зоркі Венеры”. Адпачатна ён, сам з-пад Радашкавічаў, пісаўся з Міхайлоўскіх, ажно адшукаў, што продкі былі з Ракаў.

- Гэтае *Rak*- у старым літоўскім прозвішчы Ракмонт з-пад Коўна. А на абедзвюх пазіцыях – у сучасным літоўскім *Raktaris* і ў старым мёрскім Тарарак.

Пазней – Барыс **Кіт**, перш настаўнік і арганізатар настаўнічання, а на пасляваенным выгнанні – эксперт у касманаўтыцы. Малавядома, што ад нараджэння (сам з-пад Наваградка) яго прозвішча было Кіта́ (пра такія ніжэй). Хоць у панёманскім рэгіёне ў канцы 18 ст. бытавала і Кіт.

- Тое *Kit*- у прускім імені *San-kite* (Санкіт). На абедзвюх пазіцыях – у літоўскім *Kitra* і ў латышскім *Rakits*.

У нашай сучаснасці не такія вядомыя, але ўсё ж прыкметныя, прозвішчы **Тур** і **Ліс**.

- Аснова *Tur-* у прускім імені *Prey-ture* (Прэйтур). На абедзвюх пазіцыях яна, з аднаго боку, у латышскіх *Balturs*, *Turkans*, а з другога – у смаленскім Турбалеў, у старым ваўкавыскім Кантур.
- З асновай *Lis-* было старое воранаўскае прозвішча Лізгерд. Другая аснова тут ад *Gird-*, так жа сама як віленскае Мізгерд, падвіленскае Візгерд пярвейшы выгляд знаходзяць у засведчаных сучасных літоўскіх *Mizgirdas* і *Vizgirdas*. Тут асновы *Lis-*, *Mis-*, *Vis-*, хіба прыстасаваныя да наступнага звонкага зычнага.

І, вядома, ёсць літоўскія *Rakys*, *Kitas*, *Turas*, *Lisas*.

Кіш, Дук, Шут

Але вышэй – тое, што можна сяк-так вытлумачыць нават і не маючы асабліва ведаў у даўнейшай антрапаніміі. Далей – тое, чаго без тых ведаў не вытлумачыш аніяк.

Вось, нябожчыца мастачка **Кіш**.

- Ёсць літоўскае прозвішча *Kišūnas* (ад **Kišas*). У канцы 16 ст. засведчанае жамойцкае прозвішча Кішкадайціс – ад *Kiš-kadas*. А на абедзвюх пазіцыях гэтае *Kiš-* у прозвішчах Каркіш (з-пад Ваўкавыска) і Кішкарэвіч (з Гальшанаў).

Сучасны педагогічны дзеяч **Дук**.

- Ёсць літоўскія *Dukas*, *Dukaitis*. На абедзвюх пазіцыях у старым ашмянскім Дукса і ў пружанскім Садука.

Адзін з “дэпутатаў Адраджэння” **Шут**, таксама ўжо нябожчык.

- Было опсаўскае прозвішча Ніршут, крэўскае Мэйшутовіч. У Перапісе войска 1528 г. сярод кернаўскага баярства “Мікалай Абшутэл” (ад *Ab-šutas*).

Такога было і раней. У 16 ст. сярод вялікалітоўскага баярства на Падляшшы фіксаваліся Якуб **Вік**, Мікалай **Руга**, Якуб **Сук**. Адпаведныя складнікі ў летапісных літоўскіх імёнах *Matte-wike* і *Dauge-ruthe* (Матэвік, Даўгерут), у літоўскім прозвішчы *Sukmantas*. Адсюль яснае і прозвішча былой прэзідэнткі Латвіі: *Vaira Vīķe-Freiberga* (ад мужавага *Vīķis*, Вік).

Жура і Шуба: не страва і не вопратка

Але чаму з канцавым галосным такія згаданыя вышэй прозвішчы, як Кіта ці Рута? А гэта такая роўнаўжывальная форма, бо так жа сама і ў літоўскіх прозвішчах *Vaišnoras* і *Vaišnora*, або *Mažeika* і *Mažeikis*. Так жа і ў аднаасноўных – *Suba* і *Subas*, *Žuta* і *Žutas*.

Дык жа, **Жура** (музыка) – гэта не ад назвы супа “жур”. А **Шуба** (мовазнавец, але і не толькі) – не ад расійскай назвы верхняй вопраткі (з доўгай гісторыяй міжнароднага запазычання).

- Ёсць літоўскія *Žuras*, *Žuraitis*. А ў двухасноўных – з Беняконяў было Журван, ёсць латышскія *Žurdins*, *Manžurs*.
- З Гервятаў было прозвішча Шуб, ёсць літоўскія *Šubeita*, *Šubeika*. У двухасноўных – у старым завіленскім Шубрановіч, у віленскім Мішубінскі (ад *Šub-ranas*, *Mi-šubas*).

Так жа сама як Шуба і Шуб, дачыняюцца старое горадзенскае **Мака** і мёрскае Мак, астравецкае **Гада** і опсаўскае Гад (адпаведныя асновы ў прускім імені *Prey-toch* “Прэймак”, у літоўскім тапоніме *Gadvaišai* “Гадвайшы”). Было дзісенскае Дук і лідскае Дука. З Міхалішак – Тура, а з Горадні – Шута.

Падсумоўваючы

Як бачым, прозвішчаў такога тыпу на сённяшні час на слыху вакол нас – вобмаль (і тое трэба добра ўслухоўвацца).

Зрэшты, яшчэ дзвесце гадоў таму, на слыху ў адукаваных тутэйшых людзей такіх было – адзін, Тамаш **Зан**, сам з-пад Маладзечна. (А вам таксама ў гэтым прозвішчы з гісторыі філаматаў і філарэтаў заўсёды чулася штось нібы іншасветнае?) Гэты складнік на абедзвюх пазіцыях у латышскіх *Zangals* і *Galzans*.

Хоць былі і **Біс, Він, Гіш, Дак, Дат, Жан, Жун, Кіп, Лім, Лан, Лар, Ліш, Нід, Нэт, Пам, Під, Піс, Раба, Рык, Сас, Сат, Сіг, Суш, Шаб, Шаг, Шан, Шас, Шук, Цік, Ціш**. Гэтыя тры дзясяткі, вынятыя з соцень і соцень, – тыя, што паўстаюць ужо толькі са старых

метрыкаў. А, напрыклад, у сучасным літоўскім іменніку ўжо не фіксуецца (хоць траціна з іх фіксуецца ў латышскім). І ўсе гэтыя складнікі, якімі б экзатычнымі ні выглядалі, сустракаюцца ў двухасноўных прозвішчах (хай некаторыя з іх і зусім рэдкія).

Гэта ўсё неад'емная частка тутэйшай іменнай спадчыны, якую варта ведаць, каб не страчваць нітавіны да продкаў.

Sv.

*Электронная друкаванка.
Крыніца: <https://svajksta.com/2026/02/11/turylisy/>
Дата публікацыі: 11.02.2026.*